

ВІДГУК

на дисертаційне дослідження Тодосієнко Наталії Леонідівни «Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі», подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими планами, програмами, темами

Актуальність звернення здобувачки до проблеми формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі сьогодні є дійсно на часі. Оскільки серед головних завдань Нової української школи, що наразі набувають особливої ваги, є створення в навчальному й позанавчальному процесі закладів загальної середньої освіти сучасного виховного середовища, яке забезпечить умови для дитиноцентрованого, ціннісно орієнтованого розвитку школярів з достатнім рівнем загальної та естетичної культури, ґрунтованих на духовно-культурних первнях. Й саме естетичне сприймання, сформованість якого сприяє розвитку багатьох особистісних властивостей і якостей (емоцій, почуттів, потреб, смаків, ідеалів, естетичного ставлення до навколишньої дійсності та світу мистецтва), будучи одним із основних базових компонентів у структурі естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку, здатне пробудити у дитини інтерес до мистецтва та художньо-творчої діяльності, розвинути почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства, забезпечити цілісне світосприймання та стати основою її духовно-творчого становлення.

Доцільність розгляду проблеми формування естетичного сприймання молодших школярів через комплекс різних видів мистецтва підсилюється незаперечним положенням про те, що такий симбіоз, починаючи вже з молодшого шкільного віку, стає підґрунтям для активної роботи дитячого мислення й уяви та становлення естетичної самосвідомості дитини як основи її майбутніх витончених естетичних потреб та творчої енергії. А також низкою суперечностей, що виникають під час практичній діяльності у позакласній виховній роботі, на яких слушно наголошує здобувачка (між потенційними можливостями позакласної виховної роботи та реальним станом у її організації можливостей розвитку естетичного сприймання молодших школярів; потребами дітей у спілкуванні з мистецтвом та стереотипними підходами в позакласній виховній роботі; традиційними формами і методами позакласної виховної роботи

та необхідністю використання сучасних інноваційних технологій у процесі формування естетичного сприймання в дітей молодшого шкільного віку).

Своєчасність дослідження означеної проблеми підтверджується її відповідністю плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за темою «Теоретико-методичні засади формування загально-педагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти» (ДР № 0115U002571) та затребуваністю у розв'язанні на рівні науково-дослідної роботи кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти «Інтегрований підхід у викладанні художніх дисциплін дошкільної та початкової освіти як вимога сьогодення» (протокол № 7 від 01.12.2016 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дослідження

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і результатів дисертаційної роботи Наталії Тодосієнко підтверджується глибиною теоретичної бази дослідження, достатнім загальнонауковим контекстом, що вирізняється визначенням характеристичних ознак процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів, їхніх ціннісних орієнтацій, взаємозв'язку та взаємовпливу мистецтв у межах реалізації теорії розвивального навчання та пошуку ефективних шляхів оптимізації цього процесу у позакласній виховній роботі.

Експертиза дисертації дає підстави стверджувати, що основні наукові положення щодо: актуалізації проблеми формування естетичного сприймання у молодших школярів у науковому дискурсі сучасної педагогічної науки, дослідження філософського, культурологічного та власне педагогічного аспектів естетичного сприймання мистецтва та сутнісних характеристик його основних складових; окреслення методологічного підґрунтя та визначення критеріально-рівневого інструментарію, а також розробки, обґрунтування й експериментальної перевірки педагогічних умов формування досліджуваної категорії та представлення етапів, методів, форм їхньої реалізації – викладено досить логічно і переконливо.

Висновки щодо ефективності застосування педагогічних умов та методики їхньої трьохетапної (підготовчо-мотиваційний, художньо-оцінний, креативно-діяльнісний) реалізації у процесі формування естетичного сприймання молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі, підтверджено результатами експериментальної перевірки й ґрунтуються на результатах власних досліджень здобувачки.

Маємо констатувати, що науковий апарат дисертаційного дослідження сформульовано відповідно до обраної теми, коректно окреслено об'єкт і предмет дослідження, а мета, гіпотеза та завдання в цілому узгоджено з висновками дослідження.

Безперечною є наукова новизна дослідження, оскільки педагогічні умови, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі (формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності та мистецтва на основі природовідповідності виховання; реалізація інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей з опорою на набутий естетичний досвід; залучення школярів до системної поліхудожньої діяльності на основі співтворчості вчителя й учнів), у сучасному науковому дискурсі чітко визначеними не були. Критеріям наукової новизни відповідає й схематично представлена організаційно-педагогічна модель упровадження педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі.

Дискусійною є побудова структури дисертації, але логіка розгортання дослідницького пошуку виглядає цілком переконливо: від розгляду теоретичних засад дослідження та визначення змісту ключових його понять, здобувачка переходить до окреслення психолого-педагогічних особливостей, наукових підходів та принципів формування досліджуваної якості, визначає критерії, показники та рівні її сформованості та обґрунтовує педагогічні умови і трьох етапну методiku їх реалізації у процесі формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі, ефективність якої доводить уже на експериментальному рівні.

Дисертанткою сформульовано чотири завдання, розв'язання яких спрямовується на досягнення мети дослідження, яка полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов і моделі, котрі забезпечують ефективність формування естетичного сприймання молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі.

Вирішуючи *перше* завдання щодо уточнення сутності базових понять дослідження «естетичне сприймання молодших школярів», «комплекс мистецтв», «позакласна виховна робота» та дослідження психолого-педагогічних аспектів формування естетичного сприймання учнів початкових класів, дослідниця досить глибоко аналізує існуючу у науковому просторі джерельну базу щодо формування естетичного сприймання у молодших школярів

засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. Керуючись основними державними документами, напрацюваннями учених минулого і сучасності у галузі філософії, культурології, психології, педагогіки стосовно визначення сутності й базових компонентів естетичного виховання як невід'ємної складової освітнього процесу в цілому й позакласної роботи в тому числі, здобувачка слушно наголошує, що саме остання потребує якісно нових підходів до розвитку художньо-емоційної сфери школярів й в першу чергу, естетичного сприймання, засобами комплексу мистецтв.

Так, розглядаючи поняття «естетичне сприймання молодших школярів» як складову естетичної культури, компоненти якої тісно взаємодіють між собою, процес його формування дослідниця формулює як такий, що спрямований на прояв творчих новоутворень, нових особистісних властивостей й передбачає змістовно збагачене, духовно облагороджене розуміння дійсності школярами, та постає показником здатності до тонкої кореляції між світом зовнішнім, від якого відштовхується сприймання, і світом внутрішнім, де розгортаються переживання дитини. Дослідниця підкреслює, що саме сформованість естетичного сприймання відкриває потенційні можливості для подальшого розвитку наступних компонентів естетичного виховання, таких як естетична оцінка й естетична творчість.

Розкриваючи сутність потрактування поняття «комплекс мистецтв», здобувачка слушно зауважує, що використання симбіозу різних видів мистецтва у формуванні естетичного сприймання молодших школярів стимулює розвиток пізнавальних й креативних здібностей учнів та здатності до творчого самовираження, і наголошує, що саме молодший шкільний вік є найбільш придатним для виховання естетичних смаків, естетичних почуттів, естетичного ставлення до навколишнього світу.

З огляду на розглянуті види естетичного сприймання, дисертантка пропонує власне потрактування досліджуваного феномена, розуміючи його як діяльність, у процесі якої у дітей формується здатність до пізнання об'єктів дійсності і світу з естетичних позицій. Тож, за Н. Тодосієнко, *естетичне сприймання* є цілеспрямованим, організованим процесом формування естетичного, художнього відображення у свідомості людини предметів і явищ мистецтва, природи, навколишнього середовища, які діють на органи чуття, ставлення до прекрасного у матеріальному та духовному світі. Дослідниця наголошує, що саме на такій основі формується *художнє сприймання* як пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва, завдяки якому дитина пізнає себе, свої взаємини з навколишнім світом через уявний світ художніх

образів, фантазії, мистецької діяльності шляхом емоційної ідентифікації. Екстраполюючи вищезазначену авторську позицію на формування *естетичного сприймання молодших школярів*, дисертантка виокремлює складові (здатність дітей молодшого шкільного віку перетворювати дійсність за законами краси; естетичне ставлення до навколишнього світу; естетичні почуття та емоції, які викликають у дітей предмети і явища навколишнього світу, переживання та усвідомлення їх з точки зору добра, краси і правди; творча діяльність та художнє відтворення світу за законами краси; змістовно збагачене, духовно облагороджене розуміння дійсності, естетична діяльність і наявність розвинутих тонких форм її вираження), процес становлення яких, забезпечує сформованість досліджуваного феномену.

Розв'язання *другого завдання*, пов'язаного з визначенням критеріїв, показників й рівнів сформованості естетичного сприймання у дітей молодшого шкільного віку, ґрунтується на розгляді дослідницею загальноприйнятих складових діагностичного інструментарію та детальному аналізі наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, де знайшли достатнє відображення критерії діагностики естетичного сприймання. Завдяки теоретичному переосмисленню специфічних особливостей складових ключової категорії («сприймання», «естетичне сприймання», «враження», «впізнання», «спостереження», «розуміння»), які формуються в процесі естетичного виховання та з точки зору розуміння того, що естетичне сприймання збагачує почуття індивіда, формує естетичне ставлення до навколишнього світу, перетворює зовнішні культурні цінності в свої, здобувачці вдалося визначити *структуру* естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку, складовими якої стали *емоційно-емпатійний мотиваційний, діяльнісно-творчий* компоненти. Н. Тодосієнко принагідно наголошує, що зазначені компоненти, будучи взаємопов'язаними, взаємозалежними та взаємообумовленими, складають теоретичну основу розробки критеріїв для діагностики рівнів сформованості естетичного сприймання молодших школярів. Відповідно визначених компонентів дисертанткою представлено *критерії* (чуттєво-емоційний, оцінно-образний, художньо-творчий) та відповідні кожному з них *показники* сформованості естетичного сприймання у молодших школярів, а також три *рівні* його прояву: низький (елементарно-фрагментарний); середній (емоційно-формальний); високий (художньо-інтерпретаційний).

Авторка слушно наголошує, що створення цілісної системи формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі потребує врахування низки *підходів* (особистісно-орієнтований, акмеологічний, системний, компетентнісний, діяльнісний,

інтегративний, креативний) та *принципів* (єдності теорії і практики, демократичності й добровільності вибору, послідовності, цілісності, синергетики, синестезії, індивідуального та диференційованого підходів, творчої самореалізації, художності, емоційності), а ефективність процесу його формування забезпечується наявністю певного кола функцій, серед яких: інформаційно-розвивальна, виховна, духовно-світоглядна.

Заслуговує на інтерес розв'язання дисертанткою *третього завдання*, присвяченого обґрунтуванню та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. За результатами розгляду існуючих в педагогічній науці уявлень щодо розуміння категорії «педагогічні умови» та прискіпливого аналізу існуючого у цьому напрямі наукового доробку вітчизняних науковців, до *педагогічних умов* формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі, дослідницею віднесено: формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності та мистецтва на основі природовідповідності виховання; реалізацію інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей з опорою на набутий естетичний досвід; включення школярів в системну поліхудожню діяльність на основі співтворчості вчителя і учнів, котрі дисертантка розуміє як комплекс спеціально створених головних чинників впливу на внутрішні та зовнішні обставини, що сприяють стимулюванню сформованості естетичного сприймання у молодших школярів.

Зауважимо, що ваговим підґрунтям для об'єктивного обґрунтування зазначених умов стало не тільки узагальнення наукового доробку вітчизняних вчених й визначені здобувачкою науково-педагогічні підходи та принципи, а й її власні спостереження за перебігом процесу формування досліджуваного феномену під час дослідницьких випробувань у закладах загальної середньої освіти Вінниці, Черкас та с. Кузьминці Гайсинського району Вінницької області, де експериментом було охоплено 682 учні молодших класів та 37 учителів. Для обґрунтування та експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування естетичного сприймання учнів початкових класів дослідницею було запропоновано методiku їх реалізації, котра містила комплекс педагогічних заходів, методів, прийомів, творчих форм організації художньо-естетичної роботи з молодшими школярами, різноманітних форм організації естетико-педагогічних заходів мистецької діяльності, спрямованих на дійсну гуманізації освітнього процесу в школі.

Вдало презентовані під час змістових характеристик кожної із педагогічних умов методи їхньої реалізації, стали вагомим підґрунтям для розробки організаційно-педагогічної моделі, у схематичному зображенні якої відтворено процес формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі, що складається з *цільового, методичного, технологічного та результативного блоків*, кожен із яких містить постановку мети та завдань, відповідні їм методологічні підходи, умови, методи і прийоми їхнього розгортання задля досягнення очікуваного результату: формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі, реалізація якого була заявлена що у межах розв'язання *п'ятого завдання дослідження*. Безперечну науково-методичну цінність складає обґрунтована й апробована автором в експериментальній частині дослідної роботи поетапна методика реалізації педагогічних умов, яка дала можливість відстежити процес формування досліджуваного феномена в динаміці за наступними етапами: підготовчо-мотиваційний, художньо-оцінний, креативно-діяльнісний. На кожному етапі робота здійснювалась за конкретизованим змістом згідно визначеною часткової мети та відповідно розробленого до кожного з них методичного комплексу, що містив симбіоз форм, методів, спрямованих на формування складових естетичного сприйняття молодших школярів у позакласній роботі. Перевірка ефективності запропонованої поетапної методики передбачала застосування контрольних зрізів, ідентичних тим, що використовувалися на констатувальному етапі. Таке порівняння результатів показало позитивні відмінності рівнів сформованості естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв на експериментальному етапі, що засвідчило ефективність розробленої Наталією Тодосієнко методики формування досліджуваного утворення та доцільність її впровадження у позакласну виховну роботу ЗЗСО.

Відзначимо, що запропонована дисертанткою організаційно-педагогічна система включення дітей молодшого шкільного віку в мистецьку творчу діяльність, відображена у авторському спецкурсі «Основи формування естетичного сприймання молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі» та методичних рекомендаціях «Методика формування естетичного сприймання молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі», які успішно впроваджувались в освітній процес вітчизняних педагогічних закладів вищої освіти.

Вірогідність і достовірність отриманих результатів дослідження підтверджено обґрунтованістю вихідних теоретико-методологічних положень, цілісністю та системністю їхнього аналізу; застосуванням під час наукового

пошуку різнорівневих підходів, принципів та методів дослідження, які адекватні предметові та завданням дослідження; результатами впровадження запропонованих педагогічних умов формування естетичного сприймання молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі та організаційно-педагогічної моделі їхньої втілення в практику роботи закладів загальної середньої освіти та педагогічних ЗВО.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи висвітлено у 44 публікаціях: із них 36 одноосібних статей, 8 статей у співавторстві; 21 стаття опублікована у наукових фахових виданнях України; 1 – у виданні, що входить до наукометричної бази Web of Science; 4 – в іноземних наукових періодичних виданнях, 21 – у збірках матеріалів науково-практичних конференцій, 1 методичні рекомендації. Таке представлення результатів наукового пошуку Н. Тодосієнко є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає встановленим вимогам. Зазначені публікації повною мірою розкривають основні наукові положення дисертації.

Крім того, основні положення дисертаційного дослідження доповідались на міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міжвузівських науково-практичних конференціях. Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбулася апробація дисертації, характер статей дисертантки, в яких відображено основні положення і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають досліджувану проблему. Відтак, маємо підстави вважати, що дисертація пройшла належну апробацію, є самостійною науковою працею, що має завершений характер. Тож, опрацювання тексту дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом вона відповідає вимогам, поставленим МОН України.

Рекомендації стосовно використання результатів і висновків дисертації

З огляду на зміст і висновки дисертації, достатню апробацію та досить результативне впровадження результатів дослідження в освітній процес закладів загальної середньої та вищої освіти, вважаємо, що матеріали дисертаційного дослідження в цілому й запропоновані авторкою педагогічні умови та розроблений алгоритм ефективної організації процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній

виховній роботі, можуть використовуватися в підготовці та практично-організаційній роботі вчителів початкових класів та в системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

Значущість отриманих результатів дослідження для науки і практики

До науково обґрунтованих результатів виконаного Наталією Тодосієнко дослідження, котрі мають вагому наукову новизну й дають підстави кваліфікувати його як таке, що привносить нове розв'язання досліджуваної проблеми відносяться:

- *Педагогічні умови ефективного формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі*, що розроблені, обґрунтовані й успішно перевірені на ефективність та впроваджені у виховний процес ЗЗСО;

- *Організаційно-педагогічна модель упровадження педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі*

- *Критерії діагностики естетичного сприймання молодших школярів* (чуттєво-емоційний, оцінно-образний, художньо-творчий), котрі дозволили визначити рівень сформованості естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі.

Вагомою заслугою дисертантки є й те, що у межах проведеного дослідження нею було уточнено сутність понять «естетичне сприймання», «комплекс мистецтв», «позакласна виховна робота» та подальшого розвитку набув теоретико-методичний підхід щодо вдосконалення форм і методів формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у процесі інтеграції поліхудожньої діяльності дітей молодшого шкільного віку в позакласній виховній роботі на основі співтворчості вчителя й учнів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

У цілому позитивно оцінюючи результати представленої Наталією Тодосієнко дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження і побажання, що носять дискусійний характер:

1. Робота набула б більшої досконалості, якби у першому розділі дисертації здобувачка не аж так занадто заглиблювалась у розгляд філософських, історичних та психологічних засад розвитку мистецтва та сприймання

людиною мистецьких творів, а більш лаконічно проаналізувала тільки той науковий доробок, який стосувався безпосередньо теми дослідження.

2. Важливим аспектом наукового пошуку на рівні дисертаційної роботи є аналіз зарубіжних праць з проблеми дослідження, тож вважаємо, що робота значно виграла б, якби здобувачкою більш детально були проаналізовані наукові праці зарубіжних колег, дотичні до предмету її дослідження та здійснено порівняння вітчизняної та зарубіжної практики формування естетичного сприйняття у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі.
3. На нашу суб'єктивну думку, дисертаційне дослідження набуло б більшої цілісності, якби дисертантка дотримувалася загальноприйнятих академічних вимог щодо структурування роботи. Це дозволило б уникнути певної невідповідності змісту (плану) роботи поставленим у дослідженні завданням, забезпечити чітку відповідність назв розділів та підрозділів змісту викладеного в них матеріалу та забезпечити беззаперечну логіку розгортання наукового пошуку через усунення дискретності у викладі та сприйнятті матеріалу дослідження.
4. Дисертація набула б більшої вартості, якби у процесі наукових розвідок здобувачка використовувала не настільки велику кількість застарілої літератури радянського періоду, а послуговувалась науковим доробком сучасних дослідників. Це дозволило б їй, визначаючи опорні авторські позиції щодо сьогоденних завдань виховної роботи в новій українській школі й позакласній виховній роботі в тому числі, залишатися у руслі сучасної парадигми освіти і виховання.
5. На жаль, в роботі зустрічаються певні огріхи щодо оформлення дисертації. Зокрема, дещо перевищено допустимий обсяг дисертації, задля усунення якого варто було б частину емпіричного матеріалу (анкетування, описання учнями художніх творів тощо) перенести в додатки. У тексті роботи зустрічаються помилки стилістичного та пунктуаційного характеру.

Зазначені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, якій притаманні наукова новизна та практична значущість, високий теоретичний рівень, глибина наукових підходів до визначення педагогічних умов та методичного забезпечення процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі

Загальні висновки щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Враховуючи актуальність дослідженої проблеми, наукову новизну положень дослідження, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, їх теоретичну і практичну значущість, вважаємо, що дисертація «Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі», подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання, є актуальним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, відповідає вимогам пунктів 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 30.12.2015, № 943 від 20.11.2019), а її авторка, Наталія Леонідівна Тодосієнко заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

 Алла РАСТРИГІНА

Підпис Алли РАСТРИГІНОЇ засвідчую

Проректор з наукової роботи

Лілія КЛОЧЕК